

VONDSTEN OP DE LOCATIE VOGELPOEL

CHRISTIAAN SCHRICKX¹

Eind mei en begin juni van 2010 heeft Archeologie Hoorn in opdracht van IntermarisHoeksteen een opgraving uitgevoerd op de locatie Vogelpoel aan de Westerdijk in het centrum van Hoorn.

De aanleiding voor dit onderzoek was de sloop van de panden van de voormalige steenhouwerij Vogelpoel en de geplande nieuwbouw op deze locatie door IntermarisHoeksteen. Bij de opgraving zijn sporen van de Westerdijk, een laat 16e-eeuws huis en bebouwing uit de 18e en 19e eeuw teruggevonden. De uitwerking van alle vondsten is nog in volle gang zodat hier slechts de voorlopige resultaten gepresenteerd kunnen worden.

De Westerdijk

De geschiedenis van de locatie Vogelpoel gaat veel verder terug in de tijd dan verwacht zou worden op basis van de nu aanwezige bebouwing. De huidige panden aan de Westerdijk dateren uit de 19e en

inlaagdijken. Hiertoe behoort ook de Westerdijk. Het precieze moment van aanleg van deze dijk is uit historische bronnen niet bekend. Uit enkele

De bodemopbouw op de locatie Vogelpoel. Aan de rechterkant bevindt zich de rooijlijn van de Westerdijk. De oudste fase van de dijk bestaat uit compact veen. Daaroverheen zijn diverse ophogingslagen van veenplaggen en klei opgeworpen

De kleinschalige bebouwing is eeuwenlang kenmerkend voor de Westerdijk geweest. In de verte het nu nog onbebouwde terrein van Vogelpoel (in mei 2010)

20e eeuw. Oudere huizen zijn niet aanwezig. Uit historisch kaartmateriaal valt op te maken dat al vanaf de 16e eeuw huizen op de Westerdijk stonden. De oudste fase van de Westerdijk ligt onder deze bebouwing en niet onder het huidige voetpad langs het Hoornse Hop. In de eerste helft van de 17e eeuw is een brede strook land buiten de Westerdijk aangeplempt en dit vormt nu de 'wandelboulevard' langs het water. Sporen van de dijk en de huizen liggen dus onder de huidige bebouwing aan de Westerdijk

De Westerdijk maakt deel uit van de 126 km lange Westfriese Omringdijk. De aanleg van deze Omringdijk wordt geplaatst rondom 1250, maar sommige gedeeltes van de dijk zijn latere

archiefstukken kan worden afgeleid dat dit omstreeks 1380/1390 moet hebben plaatsgevonden. Bij de grote stormvloed van 1375 was veel voorland verloren gegaan. De oude dijk die vanaf het West in een min of meer rechte lijn naar Schardam liep, moest worden opgegeven omdat het gevaar voor dijkdoorbraken te groot werd. De inwoners van Hoorn zagen zich genooddaakt een nieuwe dijk dichtbij de bebouwing van de stad aan te leggen: de Westerdijk.

Al eerder konden de archeologen van Hoorn een doorsnede door deze dijk aanleggen, namelijk op de locatie van de oude schouwburg Het Park in 2005. De opgraving op het terrein Vogelpoel bood opnieuw de kans de opbouw en loop van de dijk te bestuderen.

De oudste fase van de dijk bestaat uit zeer compacte veen- of turfplaggen. De kern van de dijk was zo hard dat het nauwelijks lukte om met twee man handmatig een grondboor erdoorheen te zetten. De top van de dijk lag ongeveer een meter boven NAP en de onderkant drie meter onder NAP. Dit houdt in dat de dijk die eind 14de eeuw is opgeworpen minimaal vier meter hoog was. Rekening houdend met inklink van de bodem, zal dit zeker nog meer zijn geweest. De dijk is een aantal malen verder opgehoogd met veenplaggen en klei, maar helaas was het door het ontbreken van vondstmateriaal in de dijk niet mogelijk de ouderdom van de verschillende ophogingslagen precies te bepalen.

Voor- en keerzijde van de zilveren munt van Erik XIV uit 1562

De oudste huizen op de dijk

In de 16e eeuw werd de Westerdijk aan de landzijde uitgebreid. Dit gebeurde op de locaties waar huizen op de dijk werden gebouwd. Geleidelijk werd op deze wijze de volledige Westerdijk binnen de stad Hoorn landinwaarts verbreed. Op de locatie Vogelpoel heeft deze uitbreiding omstreeks 1570/1580 plaatsgevonden. Deze datering blijkt uit het vondstmateriaal uit de ophogingslagen. De fraaiste vondst is een grote zilveren munt (1 ½ mark) met een gewicht van 12 gram en een diameter van 37 mm. Op de voorzijde staat het Zweedse wapen met rondom de tekst ERICUS XIII D G SVEGOVA Q RX. Op de keerzijde is een stadsgezicht afgebeeld met de tekst DEUS DAT CUI VULT 1562. Hieruit valt op te maken dat de munt onder Erik XIV (1533-1577) in 1562 in Zweden is geslagen. Erik XIV was koning van Zweden in de relatief korte periode van 1560 tot en met 1568. Gedurende deze jaren was hij voortdurend in oorlog met andere vorsten. Vanwege zijn autoritaire bewind en vermeende krankzinnigheid groeide de weerstand tegen hem. Hij werd afgezet door zijn stiefbroer en sleet de laatste jaren van zijn leven in

De bakstenen noordmuur van het huis

de gevangenis, waar hij door vergiftiging overleed. De tekst “deus dat cui vult” betekent “God geeft aan wie hij wil” en was het motto van de koningen van Zweden.

Vlak voor de bouw van het eerste huis op de locatie zijn op het terrein misbaksels van dakpannen en bakstenen gestort. Het betreft het afval van een dakpan- en baksteenoven. Misbaksels van potten waren niet tussen dit afval aanwezig. Waar dit materiaal vandaan komt, is niet bekend. Zeker is dat in de 16e eeuw diverse pottenbakkerijen in Hoorn waren gevestigd, met name aan de Italiaanse Zeedijk. Mogelijk zijn daar ook dakpannen en bakstenen gemaakt en is het afval afkomstig van een mislukte ovenbrand.

Omstreeks 1580/1590 werd het eerste huis op de locatie (perceel Westerdijk 11-13) gebouwd. Van dit huis zijn enkele muren en een schouw teruggevonden. De gevel aan de straatkant kon niet worden blootgelegd. Het huis was ongeveer 5 meter breed en 9 meter diep en was verdeeld in een voor- en achterkamer. Alle muren waren eenvoudig op staal – dat wil zeggen zonder fundering met palen – op de bodem gebouwd. De schouw was zwaarder gefundeerd dan de andere muren omdat deze de stenen schoorsteen moest dragen. Desondanks is de schouw gedurende het bestaan van het huis zwaar verzakt. De zuidmuur van het huis was eveneens sterk verzakt en is op zeker moment vervangen door een nieuwe muur. Ergens begin 19e eeuw is het huis, vermoedelijk vanwege bouwvalligheid, afgebroken. Het terrein is daarna opgehoogd en afgevlakt, waardoor de resten van het huis goed in de bodem bewaard zijn gebleven.

Gebruiksafval van de bewoners van het huis is nauwelijks gevonden. Achter het huis was geen beerput aanwezig. Mogelijk maakten de bewoners al in de 17e eeuw gebruik van het tonnensysteem,

Het huis was door middel van een tussenmuur verdeeld in een voor- en achterkamer. Tegen deze muur was een schouw aanwezig (op de foto aan de rechterkant)

Op de kaart van Paulus Utenwael uit 1596 staan verspreid op de Westerdijk enkele huizen. De fundamenten van een van de huizen binnen de rode cirkel zijn bij de opgraving teruggevonden

waarbij de fecaliën werden opgevangen in een ton die regelmatig werd opgehaald om elders te worden gelegegd. De meer welgestelde inwoners van de stad maakten gebruik van beerputten. Op het erf achter het huis is ook een waterput aangetroffen. Dit kan komen doordat in later tijd een grote waterkelder is aangelegd die oudere sporen heeft verstoord. Het kan echter ook zo zijn dat het huis niet was voorzien van een waterput en dat de inwoners water bij een gemeenschappelijke pomp in de

stad moesten halen. Een dergelijke pomp stond bijvoorbeeld op het Breed nadat het water door deze straat in 1741 was overkluisd. De armere inwoners van de stad die niet over een eigen voorziening voor schoon water beschikten, maakten hiervan gebruik.

Dat de bewoners van het eenvoudige huis aan de Westerdijk ondanks het ontbreken van beer- en waterputten niet in bittere armoede leefden, getuigen de vondsten die in en rondom het huis zijn gedaan. In het huis is bijvoorbeeld een mooi bewerkt benen mesje aangetroffen, waarvan wordt gedacht dat het diende om veren waaiers te krullen. Verder zijn veel metalen voorwerpen gevonden, waaronder munten en speelpenningen. Opvallend is verder dat in de 18e-eeuwse vondstlagen diverse scherven van 17e-eeuwse Italiaans en Portugees aardewerk zijn aangetroffen. In de 17e eeuw waren dit luxeproducten die alleen voorbehouden waren aan de rijke handelaars en welgestelde inwoners van de stad. In de 18e eeuw daalde het gebruik van deze voorwerpen vaak af op de sociale ladder. De minder welgestelden konden zich deze 'antieke' voorwerpen nu wel veroorloven.

Een leeg erf opnieuw bebouwd

Opmerkelijk is dat geen sporen van belendende huizen uit de late 16e of 17e eeuw zijn teruggevonden. De buurpercelen maken een erg 'lege' indruk. Mogelijk geven de 17e-eeuwse

Benen mesje uit de 17de eeuw

Speelpenning gemaakt in Neurenberg (DI) in de

periode 1670-1727 met op de voorzijde een buste van Lodewijk XIV en de tekst LUDOVICUS MAGNUS REX en op de keerzijde het Franse wapen met de naam van de maker van de penning JOHANN WEIDINGER en de tekst RECH PF (rechenpfennig)

stadsplattegronden van Velius en Blaeu, waarop een aaneengesloten bebouwing op de Westerdijk is te zien, een te rooskleurig beeld van de situatie. Na afbraak van het laat 16e-eeuwse huis bleef het terrein een tijd lang braak liggen. Op de oudste kadastrale kaart van 1823 is de hele hoek van de Westerdijk en Gortsteeg een leeg gebied.

Op deze kaart staat wel een huis weergegeven op het perceel Westerdijk 15. De fundamenten

Een van de vele gevonden duiften: een Frisia uit 1617

van dit pand zijn bij de opgraving blootgelegd en dateren vermoedelijk uit de late 18e of begin van de 19e eeuw. Op perceel Westerdijk 11-13 werd ergens halverwege de 19e eeuw een nieuw pand gebouwd. Ook van dit pand zijn de sporen bij de opgraving teruggevonden. Het was een heel eenvoudig éénlaags gebouw met schilddak dat uit twee aparte woningen bestond. Achter het pand lag een grote waterkelder met twee bakken; voor iedere woning één bak. In 1951 was het pand nog steeds op het wisseltonnenstelsel aangesloten. In 1955

Fundamenten van het 19de-eeuwse pand op perceel Westerdijk 11-13

Westerdijk 11-13, 15 en 17 in 1958 (bron: WFA). Geheel links het 19de-eeuwse pand waarvan de fundamenten zijn teruggevonden. Het pand bestond uit twee aparte woningen

werd het onbewoonbaar verklaard, waarna het in 1958 werd gesloopt.

Vogelpoel

In het pand Westerdijk 17 richtte Leo Vogelpoel in 1911 op 28-jarige leeftijd een ambachtelijke steenhouwerij op. In 1915 liet hij hier een nieuw pand met bergplaats en bovenwoning plaatsen. Het bedrijf breidde zich vervolgens uit met het buurperceel nr. 15. Het oude pand op dit perceel liet Vogelpoel afbreken en in 1925 realiseerde hij hier een nieuw pand met garage. Het natuursteen dat per spoor naar Hoorn werd gebracht, kwam hier met een kleine vrachtauto het pand binnen. In later tijd vond het volledige vervoer vanaf de steengroeves via transportbedrijven plaats. Theo Vogelpoel zette het bedrijf na het overlijden van Leo Vogelpoel in 1952 voort. De steenhouwerij

Rondom de muren van de 19de-eeuwse panden zijn diverse vondsten gedaan, waaronder een metalen plaatje met de tekst: MESSCHAERT & ZON HOORN MATERIALEN & GEREEDSCHAPPEN. Het is een firmaplaatje van de ijzerhandel van Pieter Messchaert aan het Breed in Hoorn. Hij was de vader van de beroemde zanger Johannes Martinus Messchaert

breidde zich onder zijn leiding verder uit. Hij liet het pand op perceel 11-13 in 1958 afbreken en plaatste hier een hijsinstallatie, die veel inwoners van Hoorn zich nog wel zullen herinneren. Steenhouwerij Vogelpoel maakte grafstenen, altaren, trappen, dorpels, neuten en vloeren. Incidenteel waren er bijzondere opdrachten, zoals het monument voor

de gevallen in de Nieuwsteeg, kruiswegstaties, natuursteenwerk aan het raadhuis van Medemblik, het Oorlogsmonument Medemblik en een

monument in opdracht van sjeik Abu Dhabi in Koeweit.

In 1998 werd het bedrijf na het overlijden van Theo Vogelpoel opgeheven. IntermarisHoeksteen heeft het terrein van de erven gekocht en realiseert over enige tijd op de locatie acht huurappartementen.

De Westerdijk omstreeks 1925 met links de panden nr. 15 en 17 waarin het bedrijf van Vogelpoel was gevestigd

Theo Vogelpoel showt een van zijn opdrachten

Met dank aan Marijke en Helen Vogelpoel voor het ter beschikking stellen van de laatste twee foto's in dit artikel.

Literatuur

Boezaard, Arie e.a. (red.), 1982: *Hoorn Huizen, straten, mensen. Momenten uit de geschiedenis van monumenten.*

Schrickx, Christiaan, 2007: Westerdijk en Westerpoot. *Hoorn Onder Ons* 3.

Ursem, Huub, 2005: 'Ambachtelijk werk bij Steenhouwerij Vogelpoel', *Oud Hoorn* 2005, 80-81.

1 Christiaan Schrickx is archeoloog bij de gemeente Hoorn